

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Journal of the Faculty of Divinity of Çukurova University

30. Yıl Özel Sayısı Eylül / September 2022 • 132-143.

e-ISSN: 2564-6427 • DOI: 10.30627/cuilah.1150166

İBN EBÎ ZEYD EL-KAYRAVÂNÎ VE KELÂM ANLAYIŞI

İbn Ebî Zeyd Al-Kayravâni And Its Approach of Kalam

Ömer FİDANBOY

Arş. Gör. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü, Hatay, Türkiye

Res. Assist. Prof., Hatay Mustafa Kemal University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Hatay, Turkey

omerfarukfidanboy@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-0708-7853>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/ Received: 28.07.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 29.08.2022

Yayın Tarihi/Published: 30.09.2022

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Ömer Fidanboy)

Telif/Copyright: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Published by Çukurova University Faculty of Divinity, 01380, Adana, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

İBN EBÎ ZEYD EL-KAYRAVÂNÎ VE KELÂM ANLAYIŞI

İbn Ebî Zeyd Al-Kayravâni And Its Approach of Kalam

Öz

İbn Ebî Zeyd el-Kayravânî (ö. 386/996), İslâm düşüncesinde fikrî ayrılıkların yaşandığı, mezhepler arası fikir çatışmalarının cereyan ettiği ve sosyo-politik açıdan zor şartların hüküm sürdüğü bir dönemde (h. IV y.y.) ve kritik bir coğrafyada (Kuzey Afrika) yaşamış, Mâlikî mezhebine mensup önemli bir düşünürdür. O, Mu'tezilî, Mürcîî, Haricî, Şî'î ve diğer düşünce akımlarına karşı Selef akidesinin metodunu benimsemiş, Mâlikî mezhebini savunmuş, mezhebin yayılmasına katkıda bulunmuş ve Ehl-i Sünnet düşüncesinin sonraki nesillere aktarımında önemli bir rol oynamıştır. Ancak mezkûr düşünce akımlarına karşı kullandığı Selef metodunun yetersiz kaldığının farkına varan Kayravânî, kendisi gibi Mâlikî fıkhnına mensup olan Ebü'l-Hasan el-Eş'arî'nin (ö. 324/935-36) bu tür akımlara karşı verdiği mücadeleyi yerinde bulup takdir etmiştir. Kayravânî'nin Eş'arî'ye olan bu sempatisi onun Eş'arî'den etkilenmesini kaçınılmaz kılmıştır. Çalışmada İbn Ebî Zeyd el-Kayravânî'nin *er-Risâle* ve *el-Câmi'* adlı eserleri özelinde kelâmî görüşleri ele alınmıştır. Ayrıca Selefî ve Eş'arî ithamları arasındaki Kayravânî'nin tutumu, konumunu ve benimsediği metod ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, İbn Ebî Zeyd el-Kayravânî, Selefî, Eş'arî.

Abstract

Ibn Abi Zayd al-Kayravani (d. 386/996) is an important scholar belonging to the Maliki sect, who lived in a period (IV century) and geography (North Africa) when there were intellectual differences in Islamic thought, conflicts between sects and difficult socio-political conditions prevailed. He adopted the method of the Salaf creed against the Mu'tazili, Murjii, Kharijite, Shiite and other currents of thought, defended the Maliki school, contributed to the spread of the sect and played an important role in the transmission of the Ahl al-Sunnah thought to the next generations. However, realizing that the Salaf method he used against the aforementioned currents of thought was insufficient, Kayravani found it appropriate and appreciated the struggle of Ebu'l-Hasan al-Ash'ari (d. 324/935-36), who was also a member of the Maliki fiqh, against such currents. This sympathy of Kayravani to Ash'ari made it inevitable for him to be influenced by Ash'ari. In the study, the theological views of Ibn Ebî Zeyd el-Kayravani are discussed in terms of his works named *er-Risâle* and *el-Câmi'*. In addition, Kayravani's attitude, position and the method he adopted between Salafi and Ash'ari accusations were tried to be revealed.

Keywords: Kalam, Ibn Abi Zayd al-Kayravani, Salafi, Ash'ari.

GİRİŞ

İslâm düşüncesinde fikir çatışmalarının hız kesmeden yaygınlık kazandığı bir dönemde ve jeopolitik önemi haiz bir bölgede yaşayan Mâlikî düşünür İbn Ebî Zeyd el-Kayravânî, yaşadığı asrın i'tikâdî problemlerini çözmek ve insanların inançlarını yanlış olduğuna inandığı düşüncelerden korumak için yoğun bir çaba sarf etmiştir. Kayravânî'nin Mâlikî mezhebinin yayılmasına sunduğu katkı ve Ehl-i Sünnet düşüncesinin sonraki nesillere aktarımında oynadığı rol oldukça önemlidir. Kayravânî ve mensubu olduğu Mâlikî mezhebi âlimlerinin geneli kelâmî problemleri tartışmaktan uzak durmuşlardır. Ancak bunlar dönemin etkin ekollerinden Mu'tezile, Mürcie, Havâric ve Şi'a gibi akımların argümanlarına karşı koymakta zorlanınca kendilerinin yöntemini kullanarak onlara aklî ve mantıkî cevaplar veren İmâm Ebü'l-Hasan el-Eş'arî ve takipçilerinin düşüncelerini benimseme yoluna gitmişlerdir. Öyle ki Kayravânî, Eş'arî'nin girişimlerini destekleyip onun hakkında birtakım methiyeler dizmiştir. Nitekim Kayravânî, Ali b. Ahmed el-Bağdâdî'nin Kayravânî âlimlerini Eş'arî paradigmayı terk edip Mu'tezile'ye yönelmeye davet ettiği risâlesine "*er-Reddu 'ale'l-Kaderiyye ve Münâkadatu Risâleti'l-Bağdâdiyyi'l-Mu'tezilî*" adlı bir mektupla karşılık vermiştir.¹ Tüm bu nedenlerden ötürü Kayravânî, önceleri Selefi ardından da Eş'arî olmakla nitelenmiştir. Bizler de bu çalışmamızda Kayravânî'nin kelâm anlayışını, görüşlerini ve bulunduğu konumu tespit etmeye çalıştık.

Kayravânî'nin kelâmî görüşlerini sistematik bir şekilde ele alıp aktardığı *er-Risâle* ve *el-Câmi'* adında günümüze ulaşan iki önemli eseri bulunmaktadır. Çalışmada Kayravânî'nin bu eserleri kaleme alırken takip ettiği sıralamaya dikkat edilmiştir. Ehl-i Sünnet kelâmının üç temel inanç esası (usûl-i selâse) olan; ulûhiyyet, nübüvvet ve âhiret (sem'ıyyât) konuları sırasıyla ele alınıp akabinde Kayravânî'nin ilgili hususlardaki düşünceleri aktarılmıştır. Eserlerinde nübüvvet konularına çok fazla yer vermediği tespit edilen Kayravânî'nin bu konudaki görüşleri öz bir şekilde ifade edilmiştir. Sem'ıyyât bölümünde kelâmın çetrefilli meselelerini ele alan Kayravânî'nin bu hususlardaki düşünceleri ve konumu tespit edilmiştir. Ayrıca sahâbe hakkındaki hassasiyetiyle bilinen Kayravânî'nin özellikle Fâtimî/Şi'î akıma karşı ashâbın fazileti hakkındaki görüşleri ortaya konulmuştur.

Kayravânî'nin mezhepsel konumu ile ilgili Endülüs Mâlikî fakihlerinin önde gelenlerinden Ebü'l-Velîd Süleymân el-Bâcî (ö. 474/1081) *el-Muvatta'*nın şerhi olan *el-Müntekâ*'da Kayravânî'den bahsederken onun Eş'arî kelâmcı Bâkılânî'nin mezhebine bağlı olduğunu söyler.² Mâlikî âlim Kâdî 'İyâd (ö. 544/1149), *Tertîbü'l-Medârik ve Takrîbü'l-Mesâlik li-Ma'rifeti A'lâmi Mezhebi Mâlik* adlı eserinde Eş'arî kelâmcı ve Mâlikî fakih Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. el-Bâkılânî'nin (ö. 403/1013) Kayravânî'den bahsettiğini ve onu övdüğünü aktarmaktadır.³ Aynı şekilde ünlü tarihçi İbn Asâkir (ö. 571/1176) de onu Eş'arîler arasında addetmektedir. Ayrıca mezkûr eserinde Kayravânî'nin Eş'arî hakkında onun bid'at ehline, Kaderiyye'ye ve Cehmiyye'ye karşı reddiyeler yapmakla meşhur biri olduğunu belirtmekte ve sünnete olan sınımsız bağlılığını vurgulamaktadır.⁴ Şâfi'î fakih ve biyografi yazarı tarihçi Ebû Nasr Tâcüddîn es-Sübki (ö. 771/1370) de açık bir şekilde onun akidede Eş'arî mezhebinin benimsediğini ve ikinci

¹ Apaydın, H. Yunus, "İbn Ebû Zeyd", *DİA*, XIX, ss. 451-453, İstanbul 1999.

² Bâcî, Ebü'l-Velîd Süleymân, *el-Müntekâ Şerhu'l-Muvatta'*, Matbaatu's-Saâde, 1. Baskı, Mısır 1332, VII, s. 204.

³ Kâdî 'İyâd, Ebü'l-Fadl, *Tertîbü'l-Medârik ve Takrîbü'l-Mesâlik li-Ma'rifeti A'lâmi Mezhebi Mâlik*, Mataatu Faddâle el-Muhammediyye, Mağrib ts., VIII, 1. Baskı, VI, s. 216.

⁴ İbn Asâkir, Ali b. Hasan, *Tebyînü Kezibi'l-Müfterî fî mâ Nüsibe ile'l-İmâm Ebi'l-Hasani'l-Eş'arî*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrût 1404, 3. Baskı, III, s. 123.

tabaka Eş'arî ulemasından olduğunu bildirmektedir.⁵ Mâlikî fıkıh ve tarih âlimi Burhânüddîn İbn Ferhûn (ö. 799/1397), *ed-Dîbâcü'l-Müzheb fî Ma'rifeti A'yânî 'Ulemâ'î'l-Mezheb* adlı biyografik eserinde İmâm Eş'arî'nin hayatından bahsederken, Kayravânî'nin Eş'arî'yi övdüğünü ifade etmektedir.⁶ Şemsüddîn ez-Zehebî (ö. 748/1348) ise tüm bunların aksine Kayravânî'nin usulde Selef metodunu benimsediğini, bu nedenle kelâmı bilmediğini ve te'vîlde bulunmadığını ileri sürmektedir.⁷

Kayravânî'nin eserleri incelendiğinde, özellikle *er-Risâle* adlı eserinde Ehl-i Sünnet kelâmının üzerine inşâ edildiği üç temel inanç esası (usûl-i selâse) olan; ulûhiyyet, nübüvvet ve ahiret (sem'ıyyât) konularını merkeze alan bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Nitekim “Allah, tek ve bir olup Ondan başka ilah yoktur”⁸ cümlesinden “O, kulların hareket ve ecellerini takdir edendir”⁹ ifadesine kadar ulûhiyyet; “Kullarına elçiler gönderen”¹⁰ cümlesinden “indirdiği kitap ile onları doğru yola erıştiren”¹¹ ifadesine kadar nübüvvet; “Şüphesiz ki kıyamet kesin olarak gerçekleşecektir”¹² ifadesinden meselenin sonuna kadar ahiret (sem'ıyyât) konularını ele aldığı ortadadır. Kayravânî'nin burada takip ettiği metodun aynısını Eş'arî¹³ ve Bâkillânî'de¹⁴ de görmekteyiz. Nitekim onlar bu şekilde bir taksimatta bulunmuşlardır. Bu ise açık bir şekilde Kayravânî'nin onlardan etkilendiğine işaret etmektedir.

Kayravânî, kelâmın en önemli meseleleri arasında yer alan bilgi konusuna dolaylı olarak değinip “zarûrî, nazarî ve haber-i sâdık” olmak üzere üç tür bilgiye işaret etmektedir:

a. Zarûrî Bilgi: Kayravânî bu bilgiye insanoğlundan bahsederken “Allah, insana bilmediğini öğretmiştir. Şüphesiz ki Allah'ın insanoğlu üzerindeki lütfu oldukça büyüktür”¹⁵ ifadesiyle işaret etmektedir. Bu bilgi Allah tarafından insana öğretilmiş olup akıl yürütmeksizin elde edilir. Nitekim *havass-ı selîme* (sağlam duyu organları) ile elde edilen bilgi buna dâhildir.

b. Nazarî Bilgi: Kayravânî “ona sanatının eserlerini hatırlatmıştır”¹⁶ ifadesiyle bu bilgiye değinir. Bu, akl-ı selîm sahibi bir insanın akıl yürütme yoluyla elde ettiği bilgidir. Böylece yaratılmışlar üzerinden hareketle yaratıcı olan Allah'ın zâtı ve sıfatları üzerinde tefekkür edilerek birtakım bilgiler elde edilir.

c. Haber-i Sâdık: Kayravânî, “seçkin peygamberleri vasıtasıyla (gereken her şeyi aktararak) insan için her çeşit özür ve bahaneyi kaldırmıştır”¹⁷ ifadesiyle de peygamberlere indirilen ilâhî bilgiye/vahye işaret eder. Böylelikle insan helâl ile harâm, emir ile yasak gibi hususlarda bilgi sahibi olur. Bu aynı zamanda insanın ilâhî bildiri öncesi bir şeyin iyi (*hüsün*) veya kötü (*kubuh*) olduğuna dair bilgi sahibi olmadığını da

⁵ Sübkî, Tâcüddîn, *Tabakâtü's-Şâfi'ıyyeti'l-Kübrâ*, thk. Mahmud Muhammed et-Tennâhî-Abdülfettah Muhammed el-Hulv, nşr. el-Hicr, 2. Baskı, X, yy. 1413, III, s. 368.

⁶ İbn Ferhûn, İbrâhim b. Alî, *ed-Dîbâcü'l-Müzheb fî Ma'rifeti A'yânî 'Ulemâ'î'l-Mezheb*, tlk. Muhammed el-Ahmedî, Dâru't-Turâs, II, Kâhire, II, s. 94.

⁷ Zehebî, Şemsüddîn Muhammed, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Dâru'l-Hadîs, Kâhire, 1427/2006, XVIII, XII, s. 491.

⁸ Kayravânî, İbn Ebî Zeyd, *er-Risâle fî fıkhi'l-İmâm Mâlik*, eş-Şeyh el-Habîb b. Tâhir, Vakfiyyetü'l-Emîr Ğâzî li'l-Fikri'l-Kur'ânî, s. 7.

⁹ Kayravânî, *er-Risâle*, s. 8.

¹⁰ Kayravânî, *er-Risâle*, s. 8.

¹¹ Kayravânî, *er-Risâle*, s. 8.

¹² Kayravânî, *er-Risâle*, s. 8.

¹³ Bkz. Eş'arî, Ebû'l-Hasan, *el-İbâne 'an Usûli'd-Diyâne*, Dâru İbn Zeydün, 1. Baskı, Beyrût/Lübnân ts.

¹⁴ Bkz. Bâkillânî, Ebû Bekr Muhammed, *Kitâbu't-Tevhîd*, el-Mektebetü's-Şarkıyye, Beyrût 1957.

¹⁵ Kayravânî, *er-Risâle*, s. 6.

¹⁶ Kayravânî, *er-Risâle*, s. 6.

¹⁷ Kayravânî, *er-Risâle*, s. 6.

göstermektedir. Dolayısıyla Kayravânî bu ifadeleriyle aynı zamanda iyilik-kötülük konusunda akıl merkezli bir yaklaşım sergileyen Mu'tezile'ye karşı da tutumunu ortaya koymaktadır.

Kayravânî'nin bilgi konusuna dair yaklaşımının Eş'arîlerin¹⁸ yaklaşımına benzemesi, onun Eş'arîlerden etkilendiğinin bir başka tezahürüdür.

Kayravânî, *er-Risâle* adlı eserinin başlarında bir Müslüman için inanç esaslarını bilmesinin zorunlu olduğunu vurgulamaktadır.¹⁹ Dolayısıyla ona göre bir Müslümanın Allah'ı, sıfatlarını ve dinin diğer esaslarını bilmesi gerekir. Nitekim İbn Fûrek (ö. 406/1015) Eş'arî'den benzer bir nakilde bulunarak bunları bilmenin zorunlu olup ma'rifetullâhtan habersiz kalmanın yasaklanmış olduğunu aktarır.²⁰ Bâkillânî de Müslümanın bilmesi gereken inanç meselelerini zikrederken bunları "*yecibu en ya'leme* (bilmesi zorunludur)" şeklinde ifade etmiştir.²¹

Kayravânî'nin Eş'arîlerden etkilendiği bir diğer husus, akli hükümlerin türleri konusudur. Nitekim görüldüğü üzere Kayravânî aklın "vâcib, câiz ve mümteni'" olmak üzere üç hükmüne değinmektedir. Uluhiyyet bahsinde "*Allah'tan başka ilâh yoktur*"²² ifadesi, Allah'tan başka bir ilahın varlığının aklen imkânsız olduğunu vurgulamaktadır. Hemen sonrasındaki "*O, her şeyi hakkıyla bilen ve haberdar olandır*"²³ ifadesiyle yaratıcının her şeyi bilip haberdar olmasının zorunluluğunu belirtmektedir. Sonraki ifadelerinde yer alan "*O, kullarına elçiler gönderendir*"²⁴ cümlesi ise bunun Allah için mümkün olduğunu göstermektedir. Öte yandan Kayravânî, Allah'ın sıfatlarından bahsederken öncelikle Onun hakkında eksiklik ifade eden anlamları nefyeden (selbî) sıfatları, ardından da Onda var olup sübut eden (sübûtî) sıfatları zikretmiştir.²⁵ Nitekim Eş'arî²⁶ ve takipçilerinin²⁷ genel sıfat taksimatı bu şekildedir.

Mu'tezilî kelâmcılar tarafından benimsenen beş ana esasa (usûl-i hamse) karşılık olarak Ehl-i Sünnet kelâmcıları da üç temel esas (usûl-i selâse) ortaya koymuşlardır. Bu esaslar ilâhiyyât, nübüvvât ve sem'îyyât şeklinde olup kelâm kitaplarının içeriğini oluşturmaktadır. Her ne kadar kendisinden önce bu esaslar zikredilip ele alınsa da bunları ana başlıklar halinde sistematik bir şekilde ele alan ilk kişinin İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî (ö. 478/1085)²⁸ olduğu bilinmektedir.²⁹ Kayravânî de buradan hareketle

¹⁸ İbn Fûrek, Muhammed b. Hasan, *Makâlâtü's-Seyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*, Mektebetü'l-Sakâfeti'd-Dîniyye, 1. Baskı, Kâhire 1425/2005, s. 14-23, 257-261, 299-301; Bâkillânî, Ebû Bekr Muhammed, *el-İnsâf fi mâ Yecibu İ'tikâduhu ve lâ Yecüzü'l-Cehlu bih*, thk. Muhammed Zâhid el-Kevserî, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turâs, 2. Baskı, Kâhire 1421/2000, s. 14-20.

¹⁹ Kayravânî, *er-Risâle*, s. 7.

²⁰ İbn Fûrek, *Makâlât*, s. 258.

²¹ Bâkillânî, *el-İnsâf*, s. 29 vd.

²² Kayravânî, *er-Risâle*, s. 7.

²³ Kayravânî, *er-Risâle*, s. 7.

²⁴ Kayravânî, *er-Risâle*, s. 8.

²⁵ Kayravânî, *er-Risâle*, s. 7.

²⁶ Eş'arî, *el-İbâne*, s. 4.

²⁷ İbn Fûrek, *Makâlât*, 42-80; Bâkillânî, *el-İnsâf*, s. 22-23, 31-43; Bağdâdî, Ebû Mensûr Abdülkâhir, *Kitâbu Usûli'd-Dîn*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 3. Baskı, Beyrût/Lübnân 1401/1981, s. 70 vd.; Şehristânî, Muhammed b. Abdilkerîm, *Nihâyetü'l-İkdâm fi İlmi'l-Kelâm*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrût/Lübnân 1425/2004, s. 56 vd.

²⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Cüveynî, İmâmu'l-Haremeyn, *Kitâbu'l-İrsâd ilâ Kavâti'l-Edille fi Usûli'l-İ'tikâd*, thk. Muhammed Yûsuf Musa-Abdül Mün'im Abdülhamîd, Mektebetü'l-Hancî, Mısır 1950; *eş-Şâmil fi Usûli'd-Dîn*, thk. Ali Sami en-Neşşar, Mektebetü Usûl'd-Dîn, İskenderiye 1969; *el-Akîdetü'n-Nizâmiyye*, thk. Muhammed Zâhid el-Kevserî, Mektebetü'l-Ezheriyye, Mısır 1992.

²⁹ Yavuz, Yusuf Şevki, "Usûl-i Selâse" *DİA*, XLII, s. 212, İstanbul 2012.

eserlerinde bu metodu takip edip üç ana esası baz alarak kelâmî görüşlerini ortaya koymuştur.

1. İLÂHİYYÂT BAHSİ

Bu bölümde Allah'ın zât ve sıfatlarıyla ilgili konular ele alınmaktadır. Kayravânî, *er-Risâle* adlı eserinde öncelikle ilâhiyyât bahsine değinip Allah'tan başka ilâh olmadığını, varlığının başlangıcı ve sonu bulunmadığını belirterek Onun zât ve sıfatları hakkında bilgi vermektedir. Kayravânî'ye göre Allah'ın sıfatlarının hakikatini hiç kimse bilemez ve hiçbir düşünür Onun emrini ihâta edemez. Onun zâtının mâhiyyeti beşerin idrâk sınırlarının dışındadır. O, zâtıyla yüce arşına istivâ etmiş olup Onun arşı göklerin üzerindedir, kürsîsi ise yer ve gökleri kuşatmıştır. O, ilmiyle her yerdedir.³⁰

Kayravânî'ye göre inanca dayalı konularda Sünnet'e tam manasıyla teslim olunmalı, şahsi görüşlere başvurulmamalıdır. Selef-i salihîn'in yaptıklarını yapar, te'vîl ettiğini te'vîl eder ve terk ettiklerini bizler de terk ederiz. Tüm bu hususlarda onları kendimize örnek alıp onlara uyarız.³¹ Kayravânî, Kur'ân ve sünnette yer alan muhkem emirlerle amel edilmesi gerektiğini ve müteşâbih yahut müşkil olanların tefsirinin ise Yüce Allah'a havale edilmesi gerektiğini belirtir. Zira bunların tefsirini ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş ise "*Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır*"³² derler. Her ne kadar bazı âlimler "ilimde derinleşmiş olanlar da müteşâbih âyetlerin tefsirini bilebilir" deseler de Medine ehlinin görüşü bunun aksini ifade etmektedir. Nitekim Kur'ân da onların görüşünü desteklemektedir.³³

Kayravânî, Allah Teâlâ'nın itaatkâr kullarından râzı olduğunu, tövbe edenleri sevdiğini ve Ona karşı nankör olanlara öfkelenip gazap ettiğini belirterek Allah'a "rıza, muhabbet ve gazap" gibi vasıflar nispet etmiştir.³⁴ Ayrıca o, vahdâniyeti "vahdâniyet-i zât, vahdâniyet-i sıfât ve vahdâniyet-i ef'âl" olmak üzere üç türlü değerlendirmektedir. Nitekim "Onun eşi yoktur"³⁵ ifadesi zâtının birliğine; "Onun benzeri yoktur"³⁶ sıfatlarının birliğine; "Onun ortağı yoktur"³⁷ ise fiillerinin birliğine işaret etmektedir. Kayravânî burada "Onun eşi ve benzeri yoktur" ifadeleriyle özellikle dönemin Mücessime ve Müşebbihe düşüncelerine karşı tavrını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Yine "Onun ortağı yoktur" sözüyle de fiillerin yaratılmasında insanın kudretini ön planda tutan Mu'tezile'nin yaklaşımı reddedilmekte ve yaratma vasfı sadece Allah'a verilmektedir.

Kayravânî'ye göre Yüce Allah'ın bütün isim ve sıfatları ezeli olup mahlûk olmaktan ve her türlü noksanlıktan münezzehtir. Yüce Allah'ın eşi ve benzerinin bulunmadığını, isim ile sıfatlarının ezeli olduğunu savunan Kayravânî, aynı zamanda haberî sıfatlara olan yaklaşımını da ortaya koymaktadır. Zira isimleri ve sıfatları ezeli olan aşkın bir varlık, hâdis olmaktan ve hâdislerin Onun zâtıyla kâim olmasından münezzehtir. Bu da haberî sıfatların hakikî anlamlarının Yüce Allah'a havale edilmekle birlikte yaratılmışların sıfatlarına benzemediğini göstermektedir. Bu bağlamda halku'l-Kur'ân meselesine değinen Kayravânî'ye göre Kur'ân Allah'ın kelâmıdır. Kelâm sıfatı ise Onun zatının sıfatlarındandır. Bu durumda Kur'ân da mahlûk değildir.³⁸ Allah Teâlâ kıyamet günü

³⁰ Kayravânî, İbn Ebî Zeyd, *el-Câmi' fi's-Sünen ve'l-Âdâb (ve'l-Hikem) ve'l-Meğâzî ve't-Târîh*, thk. Muhammed Ebü'l-Ecfân-Osman Battîh, Müessesetü'r-Risâle Beyrût/el-Mektebetü'l-'Atîka Tûnus 1403/1983, 2. Baskı, s. 108.

³¹ Kayravânî, *el-Câmi'*, s. 117.

³² Âl-i 'İmrân, 3/7.

³³ Kayravânî, *el-Câmi'*, s. 114-115.

³⁴ Kayravânî, *el-Câmi'*, s. 108.

³⁵ Kayravânî, *er-Risâle*, s. 7.

³⁶ Kayravânî, *er-Risâle*, s. 7.

³⁷ Kayravânî, *er-Risâle*, s. 7.

³⁸ Kayravânî, *er-Risâle*, s. 7-8; *el-Câmi'*, s. 107.

kullarıyla aracısız ve tercümansız bir şekilde doğrudan konuşacaktır.³⁹ Kazâ ve kader Allah'ın tasarrufu ve bilgisi dâhilindedir. Bu çerçevede her ne kadar Onun rızâsı hayırda olsa da iyiliği de kötülüğü de yaratan Odur. O, kulları ve onların yapıp ettiklerinin (amellerinin) yaratıcısıdır. Onun mülkünde dilemediği bir şeyin meydana gelmesi imkânsızdır. O, dilediğini adaleti gereği saptırır, dilediğini de lütfu gereği hidâyete erdirir.⁴⁰

2. NÜBÜVVÂT BAHSİ

Bu bölümde genellikle peygamberlik, peygamberlerin nitelikleri, mu'cize, kerâmet vb. konular incelenecektir. Kayravânî, eserlerinde nübüvvet meselesine fazla yer vermemekle birlikte konuyla ilgili yer yer açıklamalarda bulunmuştur. O, Allah Teâlâ'nın insanlara hüccet olması adına nebîler ve resûller gönderdiğini ve bu zincirin müjdeleyicisi ve uyarıcısı olarak son peygamberin Hz. Muhammed (a.s.) olduğunu, onunla birlikte nübüvvetin sona erdiğini belirtmiştir. Bu bağlamda Yüce Allah son peygamber Hz. Muhammed'e (a.s.) hidâyet rehberi olarak Kur'ân'ı indirip dinini bu şekilde tamama erdirmiştir.⁴¹

Kayravânî, İsrâ mu'cizesinin açık bir şekilde naslarda vârid olduğunu ve Hz. Peygamber'in Mescid-i Aksâ'dan göklere çıkartıldığını ve orada rabbinin yüce âyetlerini gördüğünü bildirir. Burada Kayravânî'nin İsrâ hâdisesinin ruh ve beden birlikteliğinde gerçekleştiğine işaret etmektedir. Aksi halde İsrâ olayı Kur'ân'da keyfiyet bildirmeksizin açık bir şekilde ifade edildiğinde burada ayrıca zikretmesine gerek kalmazdı.⁴²

Öte yandan Kayravânî, dönemin bazı mutasavvıflarının ortaya koyduğu kerâmet anlayışına karşı çıkmıştır. Öyle ki bu tutumundan ötürü bazı sûfiler onun her türlü kerameti inkâr ettiğini iddia etmiştir. Ancak o "Cüz' fi İsbâti Kerâmâti'l-Evliyâ" adlı eserini kaleme alarak aslında kerâmete değil, yaygın olan sapkın kerâmet anlayışına karşı olduğunu belirterek bu husustaki düşüncelerine açıklık getirmiştir.

3. SEM'İYYÂT BAHSİ

Bu bölümde de genel olarak kıyâmet ve âhîret ile ilgili konular ele alınır. İslâm inancına göre dünya sonsuz olmayıp bir gün son bulacaktır. Dünyanın bu son buluşu kıyâmet olarak adlandırılmıştır. Kıyâmetin ardından Yüce Allah insanları ilk yarattığı gibi yeniden diriltecektir. Bu dirilişin ardından insanlar dünyada yapıp ettiklerinden ötürü hesaba çekileceklerdir.

Kayravânî, nüzûl-i İsâ (a.s.) konusunda âhîr zamanda Deccâl'in huruç edeceğini ve Hz. İsâ'nın yeniden yeryüzüne inip onu öldüreceğini söyler. Bunları kıyâmet alâmetleri olarak değerlendiren Kayravânî, güneşin batıdan doğup doğudan batması ve Dâbbe'nin zuhûr etmesi gibi diğer birtakım olağanüstü halleri bu alâmetler arasında zikreder.⁴³ Burada şunu belirtmek gerekir ki Kayravânî, "nüzûl-i İsâ (a.s.), Deccâl'in hurucu, Dâbbe'nin zuhuru" gibi konuları sem'îyyât bölümünde ele alırken, Eş'arî ve ilk dönem takipçileri bu konuları sem'îyyât bölümünde ele almamışlardır.

Kayravânî, hesap günüyle ilgili büyük günahlardan sakınanların küçük günahlarının affedileceğini söyler. Yine kelâmın tartışmalı meselelerinden olan büyük günah işleyen kimse (*mürtekibü'l-kebîre*) hakkında böyle bir kimsenin tövbe etmesi

³⁹ Kayravânî, *el-Câmi'*, s. 109.

⁴⁰ Kayravânî, *er-Risâle*, s. 7-8; *el-Câmi'*, s. 110.

⁴¹ Kayravânî, *er-Risâle*, s. 8.

⁴² Kayravânî, *el-Câmi'*, s. 114.

⁴³ Kayravânî, *el-Câmi'*, s. 114.

durumunda bağışlanabileceğini belirtir. Zira şirkin dışındaki tüm günahlar affedilebilir. Şirk ise imanı ve işlenen tüm sâlih amelleri geçersiz kılar. Ancak şirkin dışındaki günahlar imanı geçersiz kılmaz.⁴⁴ Böylece kalbinde zerre kadar iman olan kimse nihayetinde cehennemden çıkarılıp cennete girecektir.⁴⁵ Nitekim Eş'arîler de Yüce Allah'ın tövbe eden kullarını dilerse affedeceğini ve bu affetmenin Mu'tezile'nin iddiasının aksine Allah için zorunluluk değil, tamamen bir lütuf olduğunu belirtirler.⁴⁶ Kayravânî'nin burada onlarla aynı görüşte olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda imanı tanımlayan Kayravânî'ye göre iman; dil ile ikrâr, kalp ile samimiyet/tasdîk ve uzuvlar ile ameldir. İyiliklerin artıp azalmasına göre iman da artıp eksilir. Amel olmaksızın dil ile iman etmek eksik kalır. Kişinin eylem ve söylemleri niyetine göre değerlendirilir. Sünnet'e uymayan hiçbir eylem, söylem ve niyetin önemi yoktur. Kible ehlinde hiç kimse işlediği bir günahtan ötürü tekfir edilemez. Her yaratılmış için takdir edilmiş bir ecel vardır. Allah yolunda şehit düşenler, aslında diri olup Onun katında rızıklandırılmaktadırlar. Kulların yapıp ettikleri her şey Hafaza Melekleri tarafından kaydedilmektedir. Ölüm meleği Allah'ın izniyle ecelleri geldiğinde ruhları kabzedecektir. Öldükten sonra ruhlar ebedîleşirler. Kabir hayatı haktır; sâlih kimselerin ruhları kıyamete kadar orada nimetler içerisindeyken, kötülerin ruhları ise azap çekecektir. İnsanlar kabirde sorguya çekileceklerdir. Allah Teâlâ iman eden kimseleri dünyada ve ahirette (kabirde) hak sözde sabit kılacaktır.⁴⁷ Kayravânî'nin bu ifadelerinden berzâh âlemindeki azabı veya nimeti yaşayanın beden değil, ruh olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Eş'arî ve takipçileri bunun aksine kabirde ruh ile beden birliktedir azabı yahut nimeti yaşadığını savunmaktadırlar.⁴⁸ Yine burada Kayravânî, kabir sorgusunun gerçekleşeceğine dair Mu'tezile'nin aksine Eş'arîlerle⁴⁹ aynı düşünmektedir.

Kelâmın bir diğer çetrefilli konusu olan şefâat meselesine de değinen Kayravânî, Mu'tezile, Mürcie ve Hâricîlerin aksine Eş'arîlerle⁵⁰ aynı düşüncede olup büyük günah işleyen kimselerin Hz. Peygamber'in şefâatiyle affedilip ateşten çıkartılacağını ifade eder. Ateşten çıkarılanlar ise hayat suyuyla yıkanıp cennete gireceklerdir.⁵¹

Öte yandan Mu'tezile, Cehmiyye, Şi'a ve Havâric'in aksine Kayravânî kıyâmet günü cennete giren müminlerin Allah Teâlâ'yı göreceklerini savunur. Sonsuz azaba düşen cehennemlikler ise Onu görmekten mahrum bırakılacaklardır. Ayrıca Kayravânî bu konunun Kur'ân ve Sünnet ile sabit olduğunu, nitekim Yûnus sûresinin 26. âyetinde "ziyâde" kavramından kastedilen anlamın bu olduğunu öne sürer.⁵² Eş'arîler de rü'yetullâh'ın aklen câiz naklen vâcib olduğunu savunurlar.⁵³

Kayravânî, Mu'tezile ile Cehmiyye'nin aksine insanların hesap sonrası intikal edecekleri cennet ile cehennem şu an yaratılmış ve ebedî olduklarını savunur.⁵⁴ Nitekim

⁴⁴ Kayravânî, *el-Câmi'*, s. 111.

⁴⁵ Kayravânî, *el-Câmi'*, s. 109

⁴⁶ İbn Fûrek, *Makâlât*, s. 170-171.

⁴⁷ Kayravânî, *er-Risâle*, s. 9; *el-Câmi'*, s. 110-111.

⁴⁸ İbn Fûrek, *Makâlât*, s. 175.

⁴⁹ İbn Fûrek, *Makâlât*, s. 175-179; Bâkillânî, *el-İnsâf*, s. 48-49; Bağdâdî, *Kitâbu Usûli'd-Dîn*, s. 245.

⁵⁰ İbn Fûrek, *Makâlât*, s. 172-174; Bâkillânî, *el-İnsâf*, s. 162-169; Bağdâdî, *Kitâbu Usûli'd-Dîn*, s. 244-245; Şehristânî, *Nihâyetü'l-İkdâm*, s. 262-263.

⁵¹ Kayravânî, *el-Câmi'*, s. 109

⁵² Kayravânî, *el-Câmi'*, s. 109

⁵³ İbn Fûrek, *Makâlât*, s. 81-91; Bâkillânî, *el-İnsâf*, s. 170-186; Şehristânî, *Nihâyetü'l-İkdâm*, s. 200-207.

⁵⁴ Kayravânî, *el-Câmi'*, s. 110.

Eş'arîler de aynı kanâattedir.⁵⁵ Yine ona göre Hz. Âdem'in kovulduğu cennet bu cennetin kendisidir.⁵⁶

Kayravânî'ye göre kıyâmet günü hesap, mîzân, sırât, azap ve sevap haktır. Kitabı sağından verilenler kurtuluşa ereceklerdir. Kitaplarını sol taraflarından yahut arkalarından alanlar ise azaba duçar olacaklardır.⁵⁷ Kayravânî'nin burada Mu'tezile'nin aksine Eş'arîler⁵⁸ gibi mîzânın hissî olduğunu savunduğu anlaşılmaktadır.

Yine Kayravânî Mu'tezile'nin reddettiği sırât köprüsü ve Hz. Peygamber'in havuzunun hak olduğunu söyleyerek Eş'arîlere⁵⁹ katılır. Hesap işlemlerinin ardından insanlar sıráttan geçirileceklerdir. Bu geçiş durumunu belirleyecek olan ise herkesin amelidir. Ayrıca Kayravânî, Hz. Peygamber'in (a.s.) havz-ı kevser'inin hak olduğunu ve müminlerin kıyâmet günü ondan içeceğini, ondan içen kimsenin de bir daha asla susamayacağını söyler.⁶⁰

4. KAYRAVÂNÎ'NİN SAHÂBE HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

İlk dönemlerden itibaren İslâm âlimleri tarafından sahâbe hakkında farklı tanımlamalarda bulunulmuştur. Bunların bir kısmı kapsam bakımından dar, bir kısmı da geniş olmakla tenkit edilmiştir. Kayravânî ise sahâbeyi şu şekilde tanımlamaktadır: Hz. Peygamber ile bir saat dahi olsa sohbeti/beraberliği bulunan yahut onu bir defa dahi olsa gören mümin biri sahabe kabul edilir ve böyle bir kimse, tabî'nin en faziletlilerinden daha faziletli kabul edilir.⁶¹

İslâm'ın ve Kur'ân'ın ilk muhatap kitlesi olan sahâbe nesli, Hz. Peygamber'e olan bağlılıkları, samimiyetleri, teslimiyetleri, destekleri ve İslâm dininin doğru bir şekilde anlaşılıp yayılması adına ortaya koydukları çabalarından ötürü oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle kelâm kitaplarında sahâbe ve sahâbenin fazileti konusu ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bu konudaki hassasiyetiyle bilinen Kayravânî de meseleye büyük bir önem atfederek özellikle Fâtimî/Şi'î akıma karşı ashâbın faziletini vurgulayıp onların tâbiîlerinin en üstünlerinden daha faziletli olduklarını, bu nedenle aralarında cereyân eden anlaşmazlıklar hakkında şahsî yorumlardan sakınılması gerektiğini bildirmiştir.⁶² Zira ona göre sahâbenin tamamı hayırla yâd edilir, aralarında meydana gelen anlaşmazlıklar hakkında dil uzatılmaz.⁶³

Kayravânî'ye göre nesillerin en hayırlısı Hz. Peygamber'i görüp ona iman edenler, ardından sonrakiler ve onlardan sonra gelenlerdir. Dolayısıyla ilk üç nesil Müslümanların en hayırlısıdır. Sahâbenin en faziletli olanları ise sırasıyla Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali olmak üzere dört büyük halifedir. Bu sıralama aynı zamanda Ehl-i Hadîs'e de aittir. Bununla birlikte İmâm Mâlik'e (ö. 179/795) nispet edilen bir diğer görüşe göre Hz. Osman ile Hz. Ali üçüncü sırada eşit bir konumda olup aralarında herhangi bir üstünlük derecelendirmesi yapılmaz. Dört büyük halifenin ardından sırasıyla cennetle müjdelenen 10 sahabe (*'Aşere-i Mübeşşere*) ve Bedir Savaşı'na katılan Muhâcir ve Ensârdan olan

⁵⁵ Bâkillânî, *el-İnsâf*, s. 50-51; Bağdâdî, *Kitâbu Usûli'd-Dîn*, s. 237-239.

⁵⁶ Kayravânî, *er-Risâle*, s. 8-9.

⁵⁷ Kayravânî, *er-Risâle*, s. 8-9.

⁵⁸ İbn Fûrek, *Makâlât*, s. 175-179; Bâkillânî, *el-İnsâf*, s. 49.

⁵⁹ İbn Fûrek, *Makâlât*, s. 175-179; Bâkillânî, *el-İnsâf*, s. 49-50; Bağdâdî, *Kitâbu Usûli'd-Dîn*, s. 245.

⁶⁰ Kayravânî, *er-Risâle*, s. 8-9.

⁶¹ Kayravânî, *el-Câmi'*, s. 115.

⁶² Kayravânî, *el-Câmi'*, s. 115.

⁶³ Kayravânî, *er-Risâle*, s. 9-10; *el-Câmi'*, s. 115.

sahâbeler gelmektedir. ⁶⁴ Görüldüğü üzere Kayravânî burada Eş'arîlerle⁶⁵ aynı düşünmektedir.

Öte yandan Kayravânî'ye göre Müslüman yöneticilere ve Selef ulemâsına itaat edilmeli, onların yolundan gidilmeli ve onlar için Allah'tan mağfiret dilenmelidir. Bununla birlikte inanç ile ilgili hususlarda şüphelerden, tartışmalardan ve bid'atlardan uzak durulmalıdır. ⁶⁶ Bid'atlere karşı olan hassasiyetiyle bilinen Kayravânî, İmam Mâlik'in de aralarından bulunduğu birçok âlimin, can güvenliğinden endişe etmeyen bir kimsenin bid'at ehli bir yönetici arkasında namaz kılmasını uygun görmediğini söyler. Öyle ki böylesine bir namazın sonradan i'âde edilip edilmemesi dahi âlimlerce tartışılmıştır.⁶⁷

Son olarak Kayravânî, inanç ile ilgili mezkûr görüşlerini aktardıktan sonra bunların tamamının Ehl-i Sünnet'e ve İmâm Mâlik'e ait olduğunu kaydeder.⁶⁸

SONUÇ

İbn Ebî Zeyd el-Kayravânî, İslâm dünyasında kelâmî tartışmaların cereyân ettiği ve fikir çatışmalarının yaşandığı kritik bir dönemde (h. IV y.y.) Kuzey Afrika Sünnî geleneği savunup muhafaza etmeye çalışmış önemli bir düşünürdür. Fıkıhta Mâlikî mezhebini benimseyen Kayravânî, yaşadığı dönemin tehlikeli düşünce akımları olarak addettiği Mu'tezile, Mürcie, Havâric ve Şi'a gibi mezheplere karşı çetin bir mücadele vermiştir. Bu mücadelesinde öncelikle Selef akidesinin metodunu, ardından bu metodun yetersiz kaldığını görüp Eş'arî ve taraftarlarının yöntemini kullanmayı tercih etmiştir. Her ne kadar Zehebî gibi düşünürler Kayravânî'nin Selef metodunu benimsediğini, kelâmı bilmediğini ve te'vilde bulunamadığını iddia etse de Kayravânî'nin Eş'arî ve taraftarlarına karşı beslediği sempatiden ötürü âlimlerin çoğunluğu onu Eş'arîler arasında zikretmişlerdir. Nitekim el-Bâcî, İbn Asâkir ve Tâcüddîn es-Sübki gibi âlimler onu Eş'arîler'den addederler. Aynı şekilde Kâdî 'İyâd Bâkılânî'nin Kayravânî'yi övdüğünü aktarırken, İbn Ferhûn da Kayravânî'nin Eş'arî'den övgüyle bahsettiğini söyler. Çalışmamızda ise Kayravânî'nin Eş'arîlerin düşüncelerinden oldukça etkilendiği ve bu bağlamda kelâm anlayışının Eş'arî paradigma ile uyum halinde olduğu tespit edilmiştir.

Kayravânî, *er-Risâle* ve *el-Câmi'* adında iki önemli eser kaleme alıp bu eserlerinde kelâmî görüşlerini sistematik bir şekilde ortaya koymuştur. O, kelâm anlayışını, Ehl-i Sünnet kelâmının üç temel inanç esası (*usûl-i selâse*) olan; ulûhiyyet, nübüvvet ve âhiret (sem'ıyyât) konuları merkezinde ele almıştır. Bununla birlikte nübüvvet konusu üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmadığı görülmüştür. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Kayravânî'yi ayrıcalıklı kılan yönlerinden biri -her ne kadar meseleleri sarîh bir şekilde ifade etmese de- verdiği örneklerle konuya dolaylı olarak temas edip ilgili kanâatini bildirmesidir. Nitekim o, "zarûrî (havâss-ı selîme), nazarî (akıl) ve haber-i sâdik (vahiy)" olmak üzere dolaylı olarak bilgi elde etmenin üç yoluna işaret etmektedir. Yine verdiği örneklerle aklın "vâcib, câiz ve mümteni" olmak üzere üç hükmüne temas etmektedir. Bu da önemli özellikleri arasında yer almaktadır. Kayravânî'nin yaptığı bu taksimatlar genel bir şekilde değerlendirildiğinde bu taksimatların aynısının daha önce Eş'arîler tarafından ortaya konulduğu görülmektedir. Bu da Kayravânî'nin onlardan etkilendiğinin açık bir göstergesidir. Aynı şekilde Ma'rifetullâh'ın gerekliliği hususunda da Eş'arîlerle aynı çizgide duran Kayravânî, bir Müslüman için inanç esaslarını bilmesinin zorunlu olduğunu

⁶⁴ Kayravânî, *el-Câmi'*, s. 115.

⁶⁵ İbn Fûrek, *Makâlât*, s. 188-197; Bâkılânî, *el-İnsâf*, s. 61-66.

⁶⁶ Kayravânî, *er-Risâle*, s. 9-10; *el-Câmi'*, s. 115.

⁶⁷ Kayravânî, *el-Câmi'*, s. 117.

⁶⁸ Kayravânî, *el-Câmi'*, s. 117.

belirtir. Öte yandan Allah Teâlâ'nın selbî ve sübûtî olmak üzere iki tür sıfatına işaret ederek Eş'arîlerin genel sıfat taksimatını takip ettiği göstermektedir.

Eş'arî ve ilk dönem takipçilerinin “nüzü'l-i İsâ (a.s.), Deccâl'in hurucu, Dâbbe'nin zuhuru” gibi konuları sem'îyyât bölümünde ele almalarına rağmen, Kayravânî'nin bu konuları ilgili bölümde ele alması aynı zamanda onun bağınaz bir taklitçi olmadığını göstergesidir.

Sahâbe konusunda son derece hassas olan Kayravânî, meseleye büyük bir önem atfederek özellikle Şi'î akıma karşı onların faziletini vurgulamıştır. Bu nedenle aralarında cereyân eden anlaşmazlıklar hakkında şahsî yorumlardan sakınılması gerektiğini bildirmiştir. Bununla birlikte Selef ulemâsına itaat edilmesi gerektiğini, inanç ile ilgili hususlarda her türlü bid'at ve şüphelerden uzak durulmasının önemini belirtmiştir.

KAYNAKÇA

Apaydın, H. Yunus, “İbn Ebû Zeyd”, *DİA*, XIX, ss. 451-453, İstanbul 1999.

Bâcî, Ebü'l-Velîd Süleymân, *el-Müntekâ Şerhu'l-Muvatta'*, Matbaatu's-Saâde, 1. Baskı, Mısır 1332.

Bağdâdî, Ebû Mensûr Abdülkâhir, *Kitâbu Usûli'd-Dîn*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 3. Baskı, Beyrût/Lübân 1401/1981.

Bâkillânî, Ebû Bekr Muhammed, *Kitâbu't-Tevhîd*, el-Mektebetü's-Şarkîyye, Beyrût 1957.

----- *el-İnsâf fî mâ Yecibu İ'tikâduhu ve lâ Yecûzu'l-Cehlu bih*, thk. Muhammed Zâhid el-Kevserî, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turâs, 2. Baskı, Kâhire 1421/2000.

Cüveynî, İmâmu'l-Harameyn, *Kitâbu'l-İrşâd ilâ Kavâti'i'l-Edille fî Usûli'l-İ'tikâd*, thk. Muhammed Yûsuf Musa-Abdül Mün'im Abdülhamîd, Mektebetu'l-Hancî, Mısır 1950.

----- *eş-Şâmil fî Usûli'd-Dîn*, thk. Ali Sami en-Neşşar, Mektebetu Usûl'd-Dîn, İskenderiye 1969.

----- *el-'Akîdetü'n-Nizâmiyye*, thk. Muhammed Zâhid el-Kevserî, Mektebetü'l-Ezheriyye, Mısır 1992.

Eş'arî, Ebü'l-Hasan, *el-İbâne 'an Usûli'd-Diyâne*, Dâru İbn Zeydûn, 1. Baskı, Beyrût/Lübân ts.

İbn Asâkir, Ali b. Hasan, *Tebyînü Kezibi'l-Müfterî fî mâ Nüsibe ile'l-İmâm Ebi'l-Hasani'l-Eş'arî*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 3. Baskı, Beyrût 1404.

İbn Ferhûn, İbrâhim b. Alî, *ed-Dîbâcü'l-Müzheb fî Ma'rifeti A'yâni 'Ulemâ'i'l-Mezheb*, thk. Muhammed el-Ahmedî, Dâru't-Turâs, II, Kâhire ts.

İbn Fûrek, Muhammed b. Hasan, *Makâlâtü's-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*, Mektebetü'l-Sakâfeti'd-Dîniyye, 1. Baskı, Kâhire 1425/2005.

Kâdî 'İyâd, Ebü'l-Fadl, *Tertîbü'l-Medârik ve Takrîbü'l-Mesâlik li-Ma'rifeti A'lâmi Mezhebi Mâlik*, Mataatu Faddâle el-Muhammediyye, VIII, 1. Baskı, Mağrib ts.

Kayravânî, İbn Ebî Zeyd, *el-Câmi' fi's-Sünen ve'l-Âdâb (ve'l-Hikem) ve'l-Meğâzî ve't-Târîh*, thk. Muhammed Ebü'l-Ecfân-Osman Battîh, 2. Baskı, Müessesetü'r-Risâle Beyrût/el-Mektebetü'l-'Atîka Tûnus 1403/1983.

----- *er-Risâle fi fikhî'l-İmâm Mâlik*, tsh. Şeyh Abdülvâris Muhammed Ali, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût ts.

Sübkî, Tâcüddîn, *Tabakâtü's-Şâfi'îyyeti'l-Kübrâ*, thk. Mahmud Muhammed et-Tennâhî-Abdülfettah Muhammed el-Hulv, nşr. el-Hicr, 2. Baskı, X, yy. 1413.

Şehristânî, Muhammed b. Abdilkerîm, *Nihâyetü'l-İkdâm fi 'İlmi'l-Kelâm*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1. Baskı, Beyrût/Lübnân 1425/2004.

Yavuz, Yusuf Şevki, "Usûl-i Selâse" *DİA*, XLII, s. 212, İstanbul 2012.

Zehebî, Şemsüddîn Muhammed, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Dâru'l-Hadîs, XVIII, Kâhire, 1427/2006.